

فرآیند ارتقاء و افزایش مشارکت مردمی در اربعین حسینی

اکبر قائم پناه، مهدی نادری

1- کارشناسی ارشد جامعه شناسی انقلاب اسلامی

2- استادیار علوم سیاسی دانشگاه شاهد

چکیده

فلسفه وجودی و اهتمام به بزرگداشت اربعین حسینی در فرهنگ سیاسی تشیع، پاسداشت و صیانت از ارزش‌ها و هنجارهای مکتب امام حسین(ع) و تجدید میثاق با آرمان‌های والایی چون ولایت پذیری، ظلم ستیزی، وحدت، گذشت و ایثار، صبر و مقاومت می‌باشد. در طول چهار دهه قرن، دوستدارن و محبان امام حسین(ع) با رنج‌ها و مشقت‌های فراوانی تلاش نموده‌اند آیین اربعین حسینی را علی‌رغم محدودیت‌های فراوانی که از جانب سلاطین جور و مستبد تحمیل می‌شده است برگزار و حفظ نمایند. در حال حاضر، تحولات بیداری اسلامی در جهان اسلام، وضعیت و شرایطی را رقم زده است که بزرگداشت آیین اربعین حسینی بر خلاف گذشته با سهولت و بصورت مردمی انجام می‌گیرد و به پدیده‌ای جهانی و بی‌بدیل تبدیل شده است. نظر به ابعاد و ظرفیت‌های بی‌نظیری که آیین اربعین حسینی برای بیداری، بصیرت‌افزایی، وحدت‌آفرینی و بسیج منابع جهان اسلام فراهم آورده است می‌تواند بصورت پیوسته و مداوم بر شکوه و ابعاد کمی و کیفی برگزاری این آیین افزوده شود. در این راستا ابعاد مردمی برگزاری و پاسداشت اربعین حسینی امری بدیهی و غیر قابل تردید است. نظر به اهمیت این مسئله، این مقاله درصدد پاسخ به این سوال اصلی است: «افزایش و ارتقاء مشارکت مردمی در اربعین حسینی چگونه ممکن است؟». روش نگارندگان کیفی و از نوع توصیفی و تحلیلی است. بر اساس یافته‌های پژوهش می‌توان چنین گفت که سه نهاد دین، دولت و مردم در روند برگزاری اربعین حسینی از طریق تامین امنیت، فرهنگ‌سازی، تبلیغات و اطلاع‌رسانی، تسهیلات مالی و فیزیکی ایفای نقش می‌کنند.

کلمات کلیدی: اربعین حسینی، نهادینه کردن، مشارکت مردمی، اجتماعی شدن، فرهنگ‌سازی.

1. مقدمه

براساس، نظر بسیاری از عالمان دینی و مورخان اولین اربعین حسینی در سال 61 هجری قمری مصادف با دفن سرهای مطهر شهدای کربلا و همچنین ورود جابر و عطیه به کربلا بوده است. [1] حماسه‌ی اربعین چیزی نیست که از ما شروع شده باشد، بلکه تمام امامان ما در بزرگداشت اربعین اصرار می‌ورزیدند تا معلوم شود حرکتی که حضرت سیدالشهدا علیه السلام شروع فرمودند یک حرکت عقیم نیست. [2] با این حال، امروزه حرکت عظیم پیاده روی اربعین حسینی تاحدی موثر بوده است که دشمنان اسلام در تلاش برای تضعیف و حتی از بین بردن این پدیده‌ی دینی و بین‌المللی شده‌اند. در این راه دشمنان از ایجاد فتنه‌های گوناگون در عراق، ایجاد اختلافات مذهبی، ایجاد داعش، تبلیغات شدید تفرقه افکنانه‌ی رسانه‌ای، نفوذ و... بهره برده‌اند. جمهوری اسلامی ایران به عنوان مهد فرهنگ شیعه و پرچمدار شیعیان جهان همیشه در خط مقدم دفاع از دین و هویت مسلمانان بوده است. از این رو شیعیان وظیفه دارند علاوه بر این که مشارکت مردمی را در اربعین حسینی گسترش دهند؛ باید فراتر از آن این فرهنگ مقدس دینی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را نهادینه سازی نمایند. در واقع مراسم اربعین حسینی باعث وحدت بین‌المللی شده و استکبار نمی‌خواهد و نمی‌تواند این قدرت‌نمایی مسلمانان به خصوص شیعیان را ببیند. در این راستا، رهروان حسینی باید هم از لحاظ کمی (تعداد شرکت‌کنندگان)، و هم از لحاظ کیفی (خدمات‌رسانی بهتر، سریع‌تر، فرهنگ‌سازی، مسائل بهداشتی، مسائل دینی، ایجاد وحدت، تبلیغات و اطلاع‌رسانی، نذورات، موبک‌ها، هیئت‌ها، امنیت، بسیج منابع، امکانات رفاهی، امداد‌رسانی، آموزش و پرورش و...) نهایت تلاش خود را برای مشارکت هرچه بیشتر مردمی و در نهایت نهادینه سازی این مشارکت در اربعین حسینی را انجام دهند. در این راستا، این مقاله با روش کیفی از نوع توصیفی تحلیلی درصدد پاسخ به این سوال اصلی است: «افزایش و ارتقاء مشارکت مردمی در اربعین حسینی چگونه ممکن است؟».

2. چارچوب مفهومی - تحلیلی

2-1. تعریف مفاهیم

به منظور فهم و شناخت دقیق از مسئله پژوهش، زنجیره مفاهیم اصلی تعریف می‌شود: نهاد‌های اجتماعی: به مجموعه‌ی منظمی از تفکرات، قوانین، تعهدات، نگرش‌ها و... که به صورت ارزش جمعی در آمده‌اند و تقریباً بیشتر مردم آن را پذیرفته و به انجام آنها متعهد شده‌اند. نهادها در عین اینکه جدا از هم هستند با یکدیگر هماهنگی‌هایی نیز دارند در کل به پیشبرد اهداف جامعه به مشابه اعضای یک بدن کمک می‌کنند. [3]

نهادسازی: مجموعه‌ای از قواعد، هنجارها و نقش‌های معینی که جامعه آن را قبول و از افراد جامعه انتظار انجام دادن آن را دارد. [4] مشارکت مردمی: فرآیندی است که افراد مشارکت‌کننده در آن یک امتیازی می‌دهند و یاد می‌گیرند که به صورت آزادانه عمل کنند در این نوع مشارکت هدف تعلیم افراد برای سهیم شدن در تصمیم‌گیری غیر فردی و مسولیت‌پذیری متعهدانه در اجتماع است. [5]

انواع مشارکت: مشارکت را می‌توان از دیدگاه (خرد، میانی، کلان)، انگیزه‌ی ایجاد آن (درون‌زا، برون‌زا)، از لحاظ دخالت (مستقیم، غیر مستقیم)، سطوح آموزشی (محلی، منطقه‌ای، ملی) چگونگی تعامل مردم (طبیعی، خودانگیخته، ارادی یا داوطلبانه، برانگیخته، تحمیلی یا اجباری)، نحوه‌ی اجرا (بهره‌مندی از خدمات، ارزیابی خدمات، ارائه پیشنهاد، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت)، از دید موضوع (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی)، چگونگی مشارکت (رسمی و غیر رسمی) دسته‌بندی کرد. [6]

2-2. تحلیل فرایند نهادینه کردن مشارکت عمومی

به منظور نهادینه کردن مشارکت مردمی و افزایش کیفی و ارتقا آن، در رابطه با پدیده‌های اجتماعی باید عناصری حضور داشته باشند: الف. فرهنگ مشارکت: اولین کاری که در نهادینه سازی باید صورت پذیرد ایجاد زمینه‌های فرهنگی برای آن می‌باشد.

ب. نهادهای مشارکتی: دومین کار در فرآیند نهادینه کردن ایجاد نهاد های مشارکتی می باشد که در کشورهای مختلف راه و روش گوناگونی برای این کار وجود دارد اما چیزی که در همه ی جوامع یکسان می باشد هدف ایجاد نهادهای مشارکتی از دیگر شرط های نهادینه کردن مشارکت عمومی است. این نهاد ها در هر کشور تحت تاثیر مجموعه ی از عوامل، همچون جهت گیری ایدئولوژیک یک کشور، ساختار اجتماعی مرکززدایی از قدرت و ایجاد قدرت در طبقات پایین جامعه می باشد. [7]

ج. نظام اطلاع رسانی و تبلیغات: در نظام اطلاع رسانی اطلاعات به سه شکل ایدئولوژیک، فنی، عملیاتی یا مدیریت صورت می پذیرد.
د. تسهیلات و امکانات مادی و تخصص های ضروری: تمام امکانات و تسهیلاتی که برای پیشبرد هدف لازم می باشد را باید فراهم کرد. [8]

2-3. مدل نظری نهادینه کردن مشارکت مردمی
بر اساس چارچوب مفهومی و تحلیلی می توان مدل ذیل را برای نهادینه کردن مشارکت مردمی پیشنهاد داد:

3. عوامل دخیل در نهادینه کردن مشارکت مردمی

به نظر می رسد در راستای نهادینه کردن مشارکت مردمی عوامل سه گانه مردم، نهاد دولت و نهاد دین ایفای نقش می کنند:
الف. مردم: به معنای مجموعه زائرین حسینی که در ایام پیاده روی حسینی مسیر کربلای حسینی راهپیمایی می کنند و همچنین مجموعه ای از مردم که محب اهل بیت و امام حسین(ع) می باشند و به صورت مستقیم و غیرمستقیم این پدیده عظیم را حمایت و مشارکت می نمایند. مردم می توانند با حفظ وحدت و انسجام اسلامی عامل امنیت باشد. کمک های مالی و تسهیلاتی را در اختیار زوار حسینی قرار دهند. از ظرفیت های رسانه ای و تبلیغاتی فضای مجازی برای رسانه ای کردن این پدیده استفاده کنند. و در نهایت با حضور و فعالیت خود به فرهنگ سازی ارزش ها و هنجارهای حسینی مبادرت نمایند.

ب. دولت: حاکمیت با برعهده گرفتن وظایف زیرساختی و امنیتی می تواند نقش مهمی در نهادینه کردن مشارکت مردمی بر عهده گیرد. در این راستا باید توجه داشت که نقش حاکمیت تنها تسهیل کننده و زیرساختی باید باشد. یعنی به صرف در اختیار قرار دادن و تامین فضای امنیتی، دیپلماسی - تامین گذرنامه - و حمل و نقل عمومی و جاده ای بسنده نماید. البته حاکمیت باید بصورت جدی از دولتی شدن این پدیده باشکوه پرهیز نماید و سعی نماید ظرفیت های مردمی را به خدمت گیرد و شکوفا نماید.

ج. نهاد دین: دین با پاسداشت ارزش ها و هنجارهای حسینی ظرفیت قابل اعتنایی برای به عرصه آوردن مشارکت های مردمی دارد. مسجد و تکایای حسینی به عنوان پایگاه اجتماعی در اختیار عاشقان حسینی است. موقوفات و نذورات حسینی منبع مالی و تسهیلاتی را فراهم می کند. روحانیت و مداحان و رسانه منبر وجهه تبلیغاتی دارد. و ارزش ها و هنجارهای وحدت آفرین و ولایت مدار حسینی می تواند تامین کننده امنیت زائران تحت لوای اربعین باشد. البته آموزه های دینی در رابطه با اجر و پاداش افرادی که اربعین حسینی را پاس می دارند مهمترین عامل محرک برای مشارکت مردمی نهادینه کردن اربعین حسینی است. درسرخان امام حسین علیه السلام و یاران او مفاهیم بلندی از اعتقادات در محورهای خدانشناسی، رسالت انبیاء، نقش وحی و قران در زندگی، اصالت دین و گمراهی بدعتگذاران، زندگی ابدی و حیات بعد از مرگ، بهشت و جهنم، حساب و اجر و عذاب، شفاعت، حقانیت امامان برای ولایت و خلافت، وظیفه ی مردم نسبت به حجج الهی وجود دارد. [9]

4. پیوند عوامل و عناصر دخیل در نهادینه کردن مشارکت مردمی

چنانچه فرآیند نهادینه کردن مشارکت مردمی در اربعین حسینی بخواهد بصورت مصداقی و عینی عملیاتی شود هر یک از عوامل سه گانه (دین، دولت و مردم) و عناصر پنج گانه (امنیت، فرهنگ سازی، تبلیغات، حمایت مالی، نهادهای مشارکتی) باید در کنار یکدیگر قرار گیرند و جنبه هم افزایی پیدا کنند. به عنوان مثال، نهاد «دین» از طریق ارزش های دینی نظیر ولایت پذیری، وحدت، ظلم ستیزی، فضیلت زیارت، [10] پاسداشت مناسک دینی در عزاداری، موقوفات و نذورات و نهاد «دولت» با بکار گیری دیپلماسی عمومی، فرهنگی، رسانه ای، روابط باکشورهای خارجی به خصوص کشور هدف یعنی عراق، تامین امکانات زیرساختی، امنیت، بهداشت، حمل و نقل، هلال

احمر و در نهایت «مردم» با تربیت دینی در خانواده، قانون مداری، وحدت، تعاون و همکاری، فعالیت در فضای مجازی، کمک های مردمی، نذورات و... می توانند به سهم خود عناصر دخیل در نهادینه کردن مشارکت مردمی یعنی امنیت، فرهنگ سازی، تبلیغات و اطلاع رسانی، حمایت های مالی و تسهیلاتی را فعال نمایند و ایفای نقش کنند. لازمه این امر خطیر ایفای نقش سه گانه عوامل نهادینه کردن مشارکت مردمی در حیطه عناصر پنج گانه می باشد. نمودار ذیل ترسیم کلی و نمای اجمالی از این فرآیند است:

5. نتیجه گیری

مراسم پیاده روی اربعین حسینی مظهر اقتدار و عزت مسلمانان به خصوص شیعیان می باشد چه بخواهیم چه نخواهیم دشمنان اسلام سعی در ایجاد اختلال، تضعیف و حتی از بین بردن این مراسم هستند و تجربه ی سال های گذشته نیز خود این امر را ثابت کرده است و از طرف دیگر حفظ آیین ها و مراسم دینی و ملی و مذهبی وظیفه ی همه ی ما به خصوص نخبگان حوزوی، دانشگاه و مدیرتی می باشد. با این حال، برگزاری منظم پیاده روی اربعین حسینی که قدرت دینی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، وحدت بخشی و... می باشد امری مهم و حساس می باشد. مشارکت مردمی (نظیر دفاع مقدس، بلایای طبیعی، تحریم ها) هر زمان و هر جا در جمهوری اسلامی ایران صورت گرفته نتایج بسیار خوبی داده است. اما آنچه مهم است این است که باید این مشارکت مردمی نهادینه شود. در این مقاله به راهکارها و عناصر دخیل نهادینه کردن مشارکت مردمی در اربعین حسینی پرداخته شد. در مجموع به نقش سه عامل یعنی دین، دولت و مردم در ایجاد امنیت، فراهم کردن تسهیلات مالی و فیزیکی، تبلیغات و اطلاع رسانی، فرهنگ سازی، نهادهای مشارکتی پرداخته شده که در هر مورد با رعایت دقیق اصول و روش ها می توان مشارکت گسترده و باشکوه پیاده روی عظیم اربعین حسینی را نهادینه کرد. در این مقاله سعی شد حتی المقدور نقش عناصر دخیل که محرکی برای گسترش مشارکت مردمی و نهادینه کردن آن در اربعین حسینی بود در فعلیت بخشیدن به عناصر نهادینه کردن مشارکت مردمی نشان داده شود تا این مراسم باشکوه جهانی برای همیشه طبق برنامه و با اصول برگزار شود.

6. فهرست منابع

- 1- مطهری، مرتضی (1361)، حماسه های حسینی، تهران: انتشارات صدرا، ص 30
- 2- طاهرزاده، اصغر (1395)، اربعین حسینی اکان حضور در تاریخی دیگر، اصفهان: لب المیزان، ص 13
- 3- گلابی، سیاوش (1390)، اصول ومبانی جامعه شناسی، تهران: نشر میترا، ص 100
- 4- کوئن، بروس (1386)، مبانی جامعه شناسی، ترجمه غلامعباس توسلی و رضا فاضل، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی سمت، ص 68
- 5- سعیدی، محمد رضا (1382)، درآمدی بر مشارکت مردمی و سازمان های غیر دولتی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، ص 7
- 6- قاسمی، محمد علی (1381)، عوامل موثر بر مشارکت روستاییان در طر های عمرانی، اندیشه، فصلنامه سازمان مدیریت و برنامه ریزی، تابستان، سال دوم، شماره 4، ص 30
- 7- کائوتری، هوثین و دیگران (1375)، مشارکت در توسعه، مترجم: هادی غبرائی و داود طبائی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز پژوهش های بنیادی، ص 173
- 8- سعیدی، محمد رضا (1382)، درآمدی بر مشارکت مردمی و سازمان های غیر دولتی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، صص 27-36
- 9- محدثی، جواد (1379)، پیام های عشورا، قم: پژوهشکده تحقیقات اسلامی، ص 26
- 10- ابن طاووس، علی ابن موسی (1383)، اقبال الاعمال، ج 3، قم: نشر سماء قلم، ص 4